

**GOVOR NASELJA DUBOKO KRAJ BUSOVAČE
(O OSNOVNIM OSOBITOSTIMA FONOLOŠKOGA SUSTAVA)**

Sažetak

U ovome radu opisan će se osnovne fonološke osobitosti govora naselja Duboko kod Busovače. Govori s područja općine Busovača ispitivani su u okviru istraživanja govora u slivu rijeke Lašve. Istraživanjem je utvrđeno da su govori u slivu Lašve (kojemu pripada i Busovača) novoštokavski ikavski, ali da se izdvaja uski pojas uz rijeku Kozicu u Busovači, koji je ijekavski šćakavski. Cilj je rada na osnovi opisa osnovnih fonoloških jedinica pokušati utvrditi prevladavaju li u govoru naselja Duboko, koje se nalazi uz rijeku Kozicu, novoštokavske ikavske ili osobine ijekavskoga šćakavskog dijalekta.

Ključne riječi: štokavsko narječje, novoštokavski ikavski dijalekt, nenovoštokavski ijekavski šćakavski dijalekt, fonologija, Busovača

**THE LOCAL DIALECT OF DUBOKO NEAR BUSOVAČA
(BASIC FEATURES OF THE PHONOLOGICAL SYSTEM)**

Abstract

This paper aims to describe the basic phonological features of the local dialect in the Duboko settlement near Busovača. Dialects of the municipality of Busovača were analysed as part of a research project on dialects in the Lašva river basin. The research has established that the dialects spoken in the Lašva basin (where Busovača is also located) are Novoštokavian Ikavian, but that a narrow strip along the Kozica river in Busovača is Ijekavian Šćakavian. The objective of this paper is to describe the basic phonological units in order to determine whether Ikavian or Ijekavian features are predominant in the local dialect of the Duboko settlement, which is located along the Kozica river, or if it is a mixture of both.

Keywords: Štokavian, Novoštokavian Ikavian, Ijekavian Šćakavian, phonology, Busovača

Uvod

Naselje Duboko pripada općini Busovača, smještenoj u središnjemu dijelu Bosne i Hercegovine, točnije u Županiji Središnja Bosna. Busovača graniči s općinama Vitez, Fojnica, Kiseljak, Visoko, Kakanj i Zenica. Naselje Duboko nalazi se uz cestu Travnik – Sarajevo i od mjesta Busovača, kojemu administrativno i pripada, udaljeno je otprilike 1 km. Prema posljednjemu popisu stanovništva iz 2013. godine, u općini Busovača živi 17 910 stanovnika, od kojih većinu čine Hrvati (49,54 %), zatim Bošnjaci (48,47 %), Srbi (1,14 %) i ostali (0,84 %). U naselju Duboko uglavnom žive Hrvati.

Govori na području općine Busovača djelomično su ispitani u okviru istraživanja govora u slivu rijeke Lašve. Sustavno je istraživanje tih govora provela Naila Valjevac, a rezultate analize prozodijskih, fonoloških i morfoloških osobina iznijela je u monografiji *Govor u slivu Lašve* (2002). Istraživanje je pokazalo da su govori u slivu Lašve (kojemu pripada i područje Busovače) novoštokavski ikavski. Izdvaja se samo uski pojas uz rijeku Kozicu u Busovači, koji pripada istočnobosanskomu, odnosno nenovoštokavskom ijekavskom šćakavskom dijalektu (Valjevac 2002: 39). Razlog tomu je taj što se područje Busovače nalazi na granici ikavskih i istočnobosanskih govora, tj. već spomenutih govora u slivu rijeke Lašve te govora u dolini rijeke Fojnice.

Ijekavskim šćakavskim govorima toga područja posebno se bavio Dalibor Brozović (Brozović 2007), koji je pisao i o samome problemu ikavsko-ijekavske granice (Brozović 1966). Brozović je utvrdio da se točnije može razgraničiti samo govor u dolini rijeke Fojnice, koji je odredio kao ijekavski šćakavski, a da zapadna granica ijekavskoga šćakavskog područja (tj. mjesta gdje ona graniči s ikavskim) teče razvođem Lašve i Fojnice te se spušta na rijeku Bosnu. Granica dalje teče Bosnom te se zapadno od nje (zajedno s Busovačom) nalaze novoštokavski ikavski govori (Brozović 1966: 164). Međutim, Valjevac na osnovi ispitivanja punktova na području Busovače tvrdi da tu granicu treba korigirati. Naime, autorica tvrdi da se ikavsko-ijekavska granica „spušta (se) na Kozicu i manje-više dosljedno teče njezinom desnom obalom do Lašve, a potom Lašvom do Bosne“ (Valjevac 2002: 39). Valjevac dalje objašnjava:

„Upravo tu, na neposrednom dodiru dvaju dijalekata, interesantno je bilo čuti kako se u dva susjedna, samo Lašvom podijeljena sela, čiji su žitelji čak iste

nacionalnosti, npr. sela Skrâdnō, s desne i Strâne, s lijeve strane rijeke, govori dvama dijalektima, među kojima nije jedina, ali je najvažnija, razlika u refleksu jata. Iako je ijekavizam, odnosno ikavizam, kod svih lako prepoznatljiv, ovo su naselja u kojima je mehanička mješavina jednih i drugih refleksa izrazita i očekivana. Govornici je najčešće nisu ni svjesni, ali ‘osjećaju’ svoj jezik, koji je drukčiji od onog drugog, kao bitan element svog društvenog i nacionalnog bića.” (Valjevac 2002: 39)

Naselje Duboko smješteno je uz rijeku Kozicu (točnije na njezinoj lijevoj obali), što znači da se nalazi na samoj ikavsko-ijekavskoj granici (ili vrlo blizu nje).

Ciljevi i metodologija

Cilj je rada u osnovnim crtama opisati fonologiju govora naselja Duboko u općini Busovača. Pozornost će više biti usmjerena na one jedinice koje su relevantne za smještanje toga govora u kontekst štokavskih govora kojima je okružen – novoštokavskih ikavskih, odnosno ijekavskih šćakavskih. Naime, naselje Duboko nalazi se na ikavsko-ijekavskoj granici te će se pokušati utvrditi prevladavaju li u govoru ikavske ili ijekavske osobine.

Građa na kojoj se temelji ovaj rad prikupljena je na terenu tijekom 2022. te 2024. godine. Ispitanici su izvorni govornici, starije su životne dobi te su se u naselju Duboko rodili i tu proveli čitav svoj život.

Do relevantnih se podataka došlo ekscerpcijom i obradom snimljene građe.

Vokalizam

Vokalni sustav istraženoga govora ima pet vokala različite kvantitete (ǎ, ě, ĩ, ǫ, ũ; ā, ē, ī, ō, ū) te slogotvorno □. Navedeni vokali uglavnom imaju standardnu boju, osim u rijetkim primjerima u kojima je zabilježeno pomicanje artikulacije pojedinih jedinica sustava te zamjenjivanje jedne jedinice drugom, što će biti pokazano u nastavku.

U građi je uočena sklonost djelomičnim ili potpunim redukcijama kratkih nenaglašenih vokala. To nije neobično s obzirom na to da je redukcija vokala jedna od zapaženijih osobina većine bosanskih govora (Lisac 2003: 52, Valjevac 2002: 74, Brozović 2007: 57). Posljedica je te pojave ta da sonanti često preuzimaju slogotvornu ulogu. Više o tome u poglavlju o redukciji vokala.

Svi vokali, bez obzira na to jesu li kratki ili dugi, mogu biti nositelji naglaska.

Vokal a

Vokal *a* uglavnom ima standardnojezičnu vrijednost, nema značajnih odstupanja u izgovoru.

Ponešto se zatvorenića artikulacija kod jednoga ispitanika primjećuje kod dugog vokala *a* u riječima u kojima se nalazi ispred nazala u zatvorenome slogu: *ǃntina*, *ǃnto*.

Pomicanje mjesta artikulacije kratkoga *a* prema vokalu *e* uočeno je u riječi *dokumènet*. Valjevac pomicanje artikulacije kratkoga *a* prema vokalu *e* navodi kao čestu pojavu u govoru u slivu Lašve, ali je ne bilježi u busovačkome govoru. Ističe da je pomicanje kratkoga *a* prema *e* najčešće uočljivo u primjerima u kojima je *a* nastalo od poluglasa i povezano je s nenaglašenim položajem (Valjevac 2002: 77). U ovome je istraživanju zabilježen samo jedan primjer pomicanja artikulacije vokala *a* prema vokalu *e*, u riječi u kojoj izvorno vokal *a* ne stoji na tome mjestu nego ga govornik umeće vjerojatno kako bi razbio suglasničku skupinu *nt*.

Potpuna se zamjena vokala *a* vokalom *o* događa kod prijedloga *iza* u prijedložnome izrazu *ìzo tē* (*kùǃe*).

Vokal e

Vokal *e* u većini slučajeva ima standardnu artikulaciju.

U jednome je primjeru uočeno pomicanje artikulacije kratkoga *e* prema vokalu *a*: *pětæero*.

U nekim se riječima događa čista zamjena vokala *e* vokalom *a*: *Mlādanu*, *caráda*. Primjeri zamjene vokala *e* vokalom *a* zabilježeni su i u Fojnici, ali i u drugim bosanskim govorima (Valjevac 2002: 81).

Vokal u

Vokal *u* uglavnom ima standardnojezičnu vrijednost.

Uočena je zamjena vokala *o* vokalom *u*: *ùjtru*.

Vokal o

U riječi *subota* događa se pomicanje artikulacije prema *a*: *sùbata*.

Kod vokala *i* nisu zabilježena nikakva značajnija odstupanja u izgovoru.

Odrazi poluglasa i prednjega nazala

Odras poluglasa očekivano je *a*: *sād*, *òtac*, *sā* (*svòjòm*), *tādā*, *òsam*.

U glagolskome pridjevu radnom glagola *sići* sačuvan je refleks poluglasa u prefiksu *s/sa* (< *sb*): *sàšli, sàšō*.

Prednji je nazal uglavnom dao *e*, ali valja istaknuti da se pojavljuju i primjeri s odrazom *a*: *jàĽmen, jâmuža*.

Refleks *jata*

Zamjena *jata* nije stabilna niti dosljedna. U građi se pojavljuju primjeri i s ijekavskim i s ikavskim odrazom *jata*, često i u istoj riječi kod istoga ispitanika. Valja istaknuti da je primjera s ikavskim odrazom *jata* ipak u nešto većemu broju od onih s ijekavskim odrazom te je uočeno da je ikavski refleks *jata* redovit u pojedinim prefiksima i prijedlozima, kao što su *prě-*, *prěd* i *prěko*. Takva situacija nije neobična. Naime, u novoštokavskome ikavskom dijalektu mogu se pronaći primjeri s ijekavskim, pa i ekavskim refleksom *jata*, kao što se u ijekavskome šćakavskom mogu pronaći ikavizmi (Lisac 2003: 51). Posebno je šarolika situacija na busovačkome području uz rijeku Kozicu zato što tuda prolazi ikavsko-ijekavska granica te se i s jedne i s druge strane može pronaći miješane ikavske i jekavske oblike (Valjevac 2002: 88). Uz rijeku Kozicu smješteno je i naselje Duboko. Stoga, kao što je gore već rečeno, ne iznenađuje nedosljedna i nestabilna zamjena *jata*.

Primjeri ijekavskoga refleksa dugoga *jata*: *ùvijěk* (može se čuti i *ùvĭk*), *dijéte*, *razùmijješ*, *prĭje*, *lijêp*, *rijêĽi*, *srijedom*, *cijéna*, *sijéno*, *gnijézdo*, *kòrijen*, *cvijêĽe*, *cvijêt*, *zvijézda*, *svijéĽa*, *grijêh* (ali u A mn. često *grĭje*).

Zabilježeno je nešto više primjera s ikavskim refleksom dugoga *jata*: *brĭg*, *dvĭ* (može se čuti i *dvĭe*, ali znatno češće *dvĭ*), *cĭtka*, *crĭp*, *mlĭko* (rijetko *mlijéko*), *něsvist*, *snĭg*, *po snĭgu*, *stĭne*, *srĭda*, *ždrĭbe*, *nĭm*, *tĭsan*, *rĭtko*, *cĭpat*, *ispovĭdat*, *plĭt* (*plijeviti*), *procĭdt*, *rĭzat*, *sĭvā*, *zālĭpĭ*.

Refleksi kratkoga *jata*: *djĕca* (u govoru češće *dĭca*), *mjĕsĕc*, *mjĕsto*, *pjĕsma*, *svjĕtskĭ*, *vjĕnžānōm* (*žĕnōm*), *posjĕdt* (ali *sĭšĽemo*), *žĭvjeli*, ali mogu se čuti i oblici *žĭvli*, *žĭvlo* (*se*). Kod tih glagolskih oblika vjerojatno je došlo do redukcije glasa *i*, što bi značilo da taj glagol u ovome govoru u većini primjera ima ikavski refleks. Na isti se način ponašaju i ovi glagolski oblici: *vĭdli*, *izlĕtla*, *izrizō*, *ĭstrō/ĭstrali*, *dōtrāmō/dōtrali*, ali *ōtiro*, *ōtirāj*. U tu grupu mogu se dodati i riječi poput *ponĕdĽak*, *nĕdĽa*.

Potvrđene su i riječi s ikavskim refleksom: *dī d, kòlna, līstve, mèdvid, mījūr (mjehur), nèvsta, sīkira, sìme, slipo*□*nica, stīnca, tīme, simènski (krumpir), dī (uz češće* □*è), dōli, ùmisto, bižat, nāsī*□*(nàsjeći), fīlo (htjelo), ùist.*

Riječi koje počinju prefiksom *prě-* gotovo uvijek imaju ikavski izgovor: *prisèlli, pripísō, priv*□*nli se, prīt*□*pān, priporú*□*t, prīvū*□*, pribácio (se) te prijedlozi prěd i prěko: prikò ramena, prikò níve, príd néga, príd rat, pòprīko.*

Samo je jedan primjer s prefiksom *prě-* zabilježen s ekavskim refleksom: *prévoz.*

Leksem *čovjek* ima oblike □*òek.*

Ekavski je refleks *jata* zabilježen i u ovim riječima: *vréme, trèbā, pòslē (tògā)* (kasnije se čuje i *pòslē*), *poréklo.*

Kod priloga na **dě/*de* potvrđeni su završetci *i, je* ili *e*: *dī*, ali češće □*è, svū*□*e, óvde.* Iako ekavski refleks u takvim priložima može potjecati od iskonskoga *e*, zbog postojanja oblika ikavskoga i jekavskoga se odraza ti primjeri mogu smatrati primjerima ekavskoga odraza *jata.*

Dočetno l

Dočetno *l* u glagolskome pridjevu radnom muškoga roda očekivano prelazi u *o* (Lisac 2003: 54) pri čemu dolazi do stezanja skupova *ao > o* te *uo > o*: *imō, išō, pòšō, krénō, pòginō.*

U oblicima pridjeva muškoga roda, dočetno *l* katkad se čuva, a katkad prelazi u *o*: *dèbel* (ali i *dèbeo*), *kī sel* (kod jednoga ispitanika i *kī sao*), *tōpal.*

Redukcija i ispadanje vokala

U ovome je govoru (kao i u većini bosanskih govora) česta redukcija vokala, ali valja napomenuti da nisu svi vokali jednako podložni redukciji niti je ta pojava podjednako zastupljena u svim položajima. Redukciji su najskloniji kratki vokali (najčešće *i*) u poslijenaglasnome položaju, ali do nje može doći i u drugim položajima. Posljedica je te pojave ta da sonanti, ali i drugi konsonanti, često preuzimaju slogotvornu ulogu, što će pokazati primjeri zabilježeni u građi.

Ispadanje završnoga vokala *-i* redovito je u oblicima infinitiva.

Gubitak vokala u početnome položaju nije toliko učestala pojava. Najviše je onih primjera u kojima se gubi *o*, obično u oblicima pokaznih zamjenica kad se ispred njih nađe prijedlog koji završava vokalom: *ù nōj bāri, nā nōj kàpi, nā nāj àsvalt, nākō (àuto)*.

Redukcija vokala u središnjemu položaju učestala je pojava u ovome govoru. Najpodložniji je redukciji kratki zanaglasni vokal *i*. Brojnost primjera reduciranoga *i* u velikoj je mjeri povezana s pojavljivanjem toga vokala u mnogim kategorijama. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *gōdna, kōlko, Òetri, Zèncu, KaŃínma, Slāvca, pòledca, prisèlli, žènli, žívlo, bāvli, pòvadli, prāvli*.

Zabilježeno je nekoliko primjera gubljenja vokala *e*: *pòšlo* (od: *pòčelo*), *matrijāl, mī Ńmo, tempratúra*, zatim vokala *u*: *òndā, krénli*. Rijetko se gubi vokal *a*: *òtklē, nè vļa*, a najrjeđe vokal *o*, koji je uglavnom reduciran u imenu mjesta *BùsvaŃa/Bùs^ovaŃa*.

Gubitak vokala u završnome položaju također je česta pojava. Nekoliko je primjera u kojima je zabilježen gubitak završnoga *o*: *sām (sāmo), èt*. Vokal *e* u prijedlogu *vīše*: *vīš (vòjārne)* te puno češće kod enklitičkih oblika: *òn s ùfatī, dà m pròdāš*. Najviše je primjera u kojima se gubi vokal *i*. U oblicima infinitiva završno *i* redovito ispada: *vārat, kázat, Ńúvat, rèmontovat* te kod glagolskoga pridjeva radnoga: *ìŃūŃ*.

Sažimanje vokalnih skupina

U štokavskome narječju često dolazi do sažimanja vokalnih skupina kako bi se izbjegao slijed vokala (Lisac 2003: 20). Ta je pojava zabilježena i u ovome govoru. Obično se sažimaju nenaglašeni vokali (*ìmō, pòsō*), a često je sažimanje i skupine *-ae-* u brojevima (*ŃetŃnēstē*).

U glagolskome pridjevu radnom nakon prelaska dočetnoga *l* u *o* dolazi do stezanja skupa *-ao > -o*: *pòšō, išō, ìmō, ìgrō, lègō, rèkō, slägō, dírō*, ali i do stezanja skupa *-uo > -o*: *krénō, okrénō, zóvnō, pòginō*.

Stezanje se skupa *-ao* događa i u N jd. imenica sa završnim *-o < -l*: *pòsō, órō*.

Leksem *kao* češće se javlja u obliku *kō*, ali se može čuti i *kào*.

Često se sažima i vokalna skupina *-ae-* u brojevima: *jedànest, ŃetŃnēstē, pètnes, devètnēstō*, a katkad se između vokala ubacuje i *j*: *trìjes*.

Konsonantizam

U štokavskome narječju nisu svi konsonanti jednako stabilni te često dolazi i do gubljenja pojedinih konsonanata ili konsonantskih skupina (Lisac 2003: 20, 21). U ovome će poglavlju biti opisani konsonanti kod kojih je u ispitanoj govornosti zabilježena određena promjena.

Glas *h*

Glas *h* nestabilan je i u većini se primjera gubi. Skupina *hv* najčešće se zamjenjuje glasovima *f* ili *v*. Katkad je moguće čuti istu riječ izgovorenu i s glasom *h* i bez njega, ali su primjeri s izgovorenim *h* jako rijetki. Povremeno prisustvo glasa *h* vjerojatno je uvjetovano izloženosti govornosti koji ima *h* (primjerice kod muslimanskoga stanovništva) ili izloženosti medijima preko kojih se može čuti standardnojezična norma.

Glas *h* gubi se bez zamjene u početnome položaju: *ihadu* (jednom je zabilježeno i *hihadu*), *otèlu*, *òlèmo*, *òdāš*, *tìo*, *èvta*, *rána*, *ládno*, u središnjemu: *meàn[ki]* (ali i *me^hàn[ki]*), *meàni[ar]*, *mìūr*, *kùina*, *ùo*, te u dočetnome položaju: *òdmā*, *bílo i je* (zamjenica za 3. l. mn. u G), *rèko* (1. l. jd. aor.).

Gubljenje glasa *h* zabilježeno je i u skupini *hv*: *svà[āš]*, *svàti*. U riječima u kojima se skupina *hv* nalazi u početnome položaju ili između vokala, ona se zamjenjuje glasom *f*: *ùfati*, *fála*. Zabilježene su dvije riječi istoga korijena u kojima je skupina *hv* zamijenjena glasom *f* (*kafàna*), ali i glasom *v* (*kàva*). Valja napomenuti da je zamjena skupine *hv* glasom *f* u riječi *kahva* i njezinim izvedenicama uobičajenija kod muslimanskoga stanovništva, dok je kod katoličkoga uobičajenija zamjena glasom *v* (*kavàna*), iako se, kako je i ovdje potvrđeno, i kod katolika može naći oblik *kàfa* (Valjevac 2002: 137, 143).

U G i A mn. zamjenice za 3. l. umjesto *h* često se čuje nastavak *-a*: *šèst njiā*, *glèda ù njia*.

Glas *f*

Glas *f* postoji te često dolazi u posuđenicama, primjerice: *fàbrika*, *Fráno*, *Fòrd*, *flàšca*, ali pojavljuje se također u riječima u kojima se dogodila zamjena skupine *hv* glasom *f*: *ùfati*, *kafàna*, *fála*.

Glas *f* katkad se zamjenjuje glasom *v*: *èvta*, *àsvalt*, a zabilježen je i jedan primjer u kojemu je *f* zamijenjeno glasom *p*: *prâtar*.

Afrikate [p] – [f]

U govoru ne postoje dva para palatalnih afrikata: č – ž, ć – ċ. Izgovor je sveden na jedan, srednji izgovor (ɟ – ʧ). Ta pojava nije uvjetovana ni položajem afrikate u riječi niti njezinim glasovnim okruženjem: *kùɟa, srèɟa, plòɟa, ɟèkat, príɟali, grâɟa, ɟèp*.

Ujednačavanje izgovora afrikata česta je pojava u štokavskome narječju (Lisac 2003: 20), a zabilježena je i u govoru u slivu Lašve (Valjevac 2002: 156) te u govoru u dolini rijeke Fojnice (Brozović 2007: 83).

Refleks skupine *dj

Grupa *dj u ovome govoru uglavnom daje ʧ: *tùʧē, mlàʧi, najmlaʧi, mèʧa, svàʧat*, ali zabilježeni su i neki primjeri s odrazom j, primjerice *mèjnīk*, a kod riječi *gospoɟa* najčešće se može čuti oblik *gò spoja*. Pojava odraza j u govorima u kojima je odraz skupine *dj uglavnom ʧ nije neuobičajena pojava (Lisac 2003: 52).

Skupine *st, *zd, *sk, *zg

U ispitanome govoru skupine *st i *sk redovito imaju šćakavski odraz: *kršʧénje, křšʧēni, šʧēne, básʧa, klīšʧa, gòdišʧe* (kod jednoga je ispitanika zabilježen i oblik s refleksom št: *gòdište*), *šʧâp, dvòrišʧe, ùšʧipci, ògnjīšʧe, šʧīpat, šʧūcat, išʧi, ì šʧū*, dok skupine *zd i *zg imaju refleks žd: *mòždani*.

Sekvence -jt- i -jd-

Skupina -jt- prešla je u ć: *dô ɟ*.

U izvedenicama od glagola *ići* javljaju se različiti ostvaraji skupine -jd-. U ispitanome se govoru rijetko pojavljuju oblici u kojima je -jd- prešlo u ɟ: *dó ɟe, dó ɟ* (imperativ), *nàī ɟēmo*, dok se oblici u kojima je -jd- prešlo u j pojavljuju znatno češće: *dôjē, dôjēmo, dôjū, dóje, dójošē, dóji, izājū, otíji*. Sam glagol *ići* redovito ima oblike *ì ɟēm, ì ɟēs, ì ɟē, ì ɟēmo*. Takva je situacija pomalo neobična zato što se smatra da se ɟ u oblicima glagola *ići* pojavljuje analoški prema oblicima kao što je *dođem* (Galić 2019: 93). Međutim, oblici kao što je *do ɟem* u ovome su govoru tako rijetki da je tvrdnja o analogiji neodrživa. Istu je situaciju zatekao i Brozović u dolini rijeke Fojnice te je također smatra neobičnom i neprirodnom (Brozović 2007: 78). Valjevac pak u govorima u slivu Lašve bilježi najviše oblika u kojima -jd- ostaje neizmjenjena

(primjerice *dôjdēm*), ali napominje da se u govoru busovačkih ijekavaca češće pojavljuju oblici s promjenom *-jd-* > *-j-* (Valjevac 2002: 169).

Ostale konsonantske promjene

Glas *v*: zabilježeni su neki primjeri u kojima se *v* gubi: *sě* (*svě*), *kàkī*, *prăo* (*prăvo*), *kàu* (*kàvu*), ili se njime zamjenjuje neki drugi glas: *avtóbús*.

Sonanti *l* i *ʎ*: zabilježen je jedan primjer u kojemu *l* prelazi u *ʎ*: *pʎăc*.

Uočeni su neki primjeri u kojima *ʎ* prelazi u *l*: *vàlda*, *cědulu*, *pòsle* (od *posle*).

Sonant *m*: kod oblika glagola *pamtiti* uočena je zamjena sonanta *m* sonantom *n*: *pântīš*. Isti je primjer posvjedočen i u govoru Fojnice (Meša 2021: 25).

Zabilježen je i jedan obratan slučaj, tj. slučaj u kojemu je sonant *n* zamijenjen sonantom *m* u riječima istoga korijena: *pémzija* te *pemzionéri*.

Kod skupine **wəs* u većini se slučajeva dogodilo premetanje: *svě*, *svăkī*, *svī*, ali se ponekad može čuti i zamjenički pridjev *văs*: *òplīlī văs lūk*.

U prezentskim oblicima glagola *moći* intervokalsko *ž* prelazi u *r*: *mòreš*, *mòre*, *nè meremo* (*nè mremo*). Kod jednoga se ispitanika jedanput čuo i rotacizirani oblik glagola *kazati*: *kârēm*, dok se u ostalim oblicima čuva *ž*: *kâžēm*, *kâžē* ili *j*, osobito u 3. l. jd.: *kâjē*.

U ispitanome se govoru događa i jednačenje po mjestu tvorbe na daljinu: *š hîm*, *š nôm*.

Konsonantske skupine koje počinju okluzivom pojednostavnjuju se njegovim ispadanjem: *Plérka*, *kò*, *tīca*, *šēnca*.

Katkad ispadaju i drugi početni konsonanti: *nâš* (*znâš*).

Akcentuacija

Akcentuacija je novoštokavska, što znači da govor razlikuje četiri naglasaka: kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni te zanaglasnu duljinu i kračinu. Naglasak može stajati na svim vokalima te na slogotvornome sonantu [̩].

Što se tiče distribucije naglasaka, zbog česte se elizije vokala događa da naglasak uzlazne intonacije stoji u jednosložnim riječima (primjerice: *kúpt*). Ta pojava pokazuje da, iako su redukcije i elizije poprilično česte u ovome govoru, još uvijek postoji svijest o višesložnoj strukturi pojedinih riječi te smanjivanje broja slogova zbog ispadanja vokala ne utječe još uvijek

na naglasak (Nešović 2023: 242). Zanaglasna je dužina vrlo izražena i čuva se u očekivanim položajima: *mješēc, šěšīr, pěkār, G jd. šūmē, pòprīko*.

Od rijetkih se odstupanja može spomenuti i pojavljivanje dugouzlaznoga naglasaka na mjestu dugosilaznoga. Primjer je takve pojave riječ *mâjka*, koju informator izgovara s dugouzlaznim naglaskom: *májka, májkōm*. Valjevac također navodi nekoliko takvih primjera te iznosi teoriju da nije nemoguće da su to tragovi čakavskoga akuta, iako se to ne može sa sigurnošću tvrditi (Valjevac 2002: 48).

Govor odlikuje često prebacivanje naglasaka na proklitike. Prisutne su dvije pojave prebacivanja naglasaka koje treba razlikovati: prenošenje i preskakanje. Prenošnje je povezano s novoštokavskom retrakcijom, pojavom koja se odnosi na povlačenje starih nepočasnih naglasaka za jedan slog prema početku riječi. To znači da se i kod prenošenja naglasaka na proklitiku naglasak pomiče samo za jedan slog prema početku naglasne cjeline (Kapović 2015: 32). Rezultat prenošenja je kratkouzlazni naglasak: *ù nās, òt kraja, sà hōm, òd mōg (ǫǎǫē), ì jest, ì sad, nè ǫekāš, prikò hīvē, prikò ramena, ù bari, zà rādnū (snāgu), ùs krāj, prīd hēga, dō tōgā (mājstora), ùz rat, ìz Bosnē*.

Više je primjera prenošenja nego preskakanja naglasaka.

Preskakanje nije izravno povezano s novoštokavskom retrakcijom i naglasak se u tome slučaju ne pomiče samo za jedan slog prema početku naglasne cjeline nego se pomiče na sami početak naglasne cjeline. Rezultat preskakanja je kratkosilazni naglasak: *pò trī (rázreda), nà lēǫā, ì zemlju, zà grāǫu, nà lišǫe*.

Naglasak se u pojedinim slučajevima može prebaciti i na punoznačne riječi: *dvī-trī*.

Zaključak

Cilj je rada bio u osnovnim crtama opisati fonološki sustav govora naselja Duboko u općini Busovača. Građa na kojoj se temelji rad sastoji se od snimljenoga razgovora između autorice i ispitanika. Obradom građe utvrđeno je da u ispitanome govoru nema znatnijih odstupanja od govora toga tipa. Jedna od uočljivih osobitosti svakako je redukcija i ispadanje vokala, pojava koja je zastupljena kod većine bosanskih govora. Odras *jata* poprilično je nedosljedan – odraz je u velikome broju primjera ikavski, ali se pojavljuju i riječi s jekavskim, ali i ekavskim odrazom. Stječe se dojam da se izmjena ikavskih i ijekavskih oblika ne događa prema pravilu. Kod istoga ispitanika često se mogu čuti dubletni oblici (*üvijēk/üvik, dvī/dvīje*). Ovakva

situacija ne iznenađuje s obzirom na to da se kroz busovačko područje proteže ikavsko-ijekavska granica. Osim toga, i kod ikavaca se u slivu Lašve može čuti neikavski odraz isto kao što se kod ijekavaca u Fojnici mogu čuti ikavizmi. Ikavski je refleks *jata* redovit u prefiksu *prě-* te u prijedlozima *prěd* i *prěko*.

Što se tiče konsonantskoga sustava, valja napomenuti gubitak glasa *h*, što je uobičajena pojava u novoštokavskim ikavskim govorima. U svim se položajima gubi bez zamjene. Kada se nađe u skupini *hv*, taj se glas ili gubi (primjerice: *svă[ħāš]*) ili se zamjenjuje glasom *f*: *ùfati*, *fála*. U govoru postoji jedan par afrikata ([ħ]–[ħ]). Odraz skupine **dj* u gotovo svim je primjerima [d̥] , ali mogu se čuti i riječi s odrazom *j*: *mèjnik* i vrlo često *gòspoja*. U ličnim glagolskim oblicima glagola izvedenih od glagola *ići* najčešći je odraz *j*, dok se kod samoga glagola *ići* pojavljuju oblici: [iħēm] , [iħēš] , [iħē] . Iako je situacija *dojem – iħe* neobična i neprirrodna, ona se pojavljuje i u govoru u dolini rijeke Fojnice. Što se tiče skupina **st*, **zd*, **sk*, **zg*, odraz je uglavnom šćakavski, samo se iznimno pojavljuju i pojavljuju i šćakavizmi.

Akcentuacija je novoštokavska te govor odlikuje često prebacivanje naglaska na proklitike te je češće prenošenje (rezultat kratkouzlani) nego preskakanje naglaska (rezultat kratkosilazni).

Istraživanje je pokazalo da je ispitani govor naselja Duboko u općini Busovača posjeduje više osobitosti novoštokavskoga ikavskog dijalekta. Prevladava ikavski odraz *jata*, iako je zabilježen i veliki broj jekavizama. Važno je pak napomenuti da su ikavizmi u povlačenju, tj. najčešće se čuju kod starijega stanovništva, dok kod mlađih generacija ikavizam gotovo potpuno izostaje. Ista je situacija i sa šćakavskim oblicima. Naselje Duboko vjerojatno je podložnije tomu utjecaju zato što nije izolirano naselje, nego je sastavni dio Busovače, mjesta koje je središte općine.

Popis literature

1. Brozović, D. 2007. Govor u dolini rijeke Fojnice. *Hrvatski dijalektološki zbornik 13*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
2. Brozović, D. 1966. O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta. *Hrvatski dijalektološki zbornik 2*: 119–208.
3. Galić, J. 2019. Fonološki opis novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine u svjetlu drugih govora Dalmatinske zagore. *Croatica et Slavica Iadertina 15/1*: 73–104.
4. Kapović, M. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.

5. Lisac, J. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
6. Meša, E. 2021. *Govor Fojnice*. Završni magistarski rad. Filozofski fakultet. Sarajevo.
7. Nešović, M. 2023. Говор села Шеховци (опис фонолошког система и један синтаксички куриозитет). *Primjenjena lingvistika 24*: 231–249.
8. Valjevac, N. 2002. Govor u slivu Lašve. Halilović, S. (ur.). *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. 9. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu.